

ՄԵԼՈՒՆԵՐ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի. կէս տարեկանը 6 ռուբլ. Առանձին համարները 5 կոպէկով.

Թիֆլիսում գրուած են միմիայն խմբագրատան մէջ.

Մեր հասցէն. Тифлис, Редакция «Мшакъ».
Կամ Tiflis, Rédaction «Mschak».
Տէլէֆօն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (բացի կիրակի եւ առաջ օրերէն).

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամէն լիցուով.

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողատեղին 10 կոպէկ.
Տէլէֆօն № 253.

ՀԻՄՆԱԳԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՌԵԿԼԱՄԱԿՈՒԹԻՒՆ

Համակրելի ջանքեր.—Ներքին ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ.
Տպարարութիւններ. Նամակ Երեւանից. Նամակ Խմբագրութեան. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Արտաքին լուրեր.—ՀԵՒԱԳԻՐ.—ՆԵՐ.—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Հայերը և գերմանացիները.

ՀԱՄԱԿՐԵԼԻ ԶԱՆՔԵՐ

Ուրախութեամբ արձանագրում ենք, որ մեր Անդրկովկասի խուլ անկեղծներից մէկում, Իգդիրում, ծրագրվում է ներկայումս մի համակրելի ձեռնարկութիւն: Տեղական երիտասարդները որոշել են կազմել մի ընկերակցութիւն, որի նպատակը պէտք է լինի բարեփոխել տեղական տրեստիւթիւնը, մտցնել մի շարք կատարելաբար ընկերակցութիւններ երկրագործութեան և արհեստագործութեան մէջ, օգնել ընկերակցութեան անդամներին մատչելի փոխառութիւններով և վաճառահանել տեղական արդիւնքները ձեռնտու պայմաններով:

Ապագայ ընկերակցութեան նախաձեռնողները կազմել են կանոնադրութեան նախագիծը և ուղարկել են Թիֆլիս կողմից հասնել Գիւղատնտեսական ընկերութեան, որպէս զի սա քննել այդ նախագիծը, եթէ անհրաժեշտ լինի բարեփոխել և խնայամատոյց լինի հաստատել տարւոյ նրան:

Մենք հաղորդել էինք մեր ընթերցողներին, որ Աշտարակում և Վաղարշապատում կազմվել են փոխառութիւնային և սպառող ընկերակցութիւններ: Այժմ դրանց վրա կաւելանայ և արդիւնաբերական ընկերակցութիւն: Մենք բոլոր սրտից ողջունում ենք տեղական ինքնագործունէութեան այդ համակրելի փորձերը և ցանկանում ենք նրանց կատարելապէս աջակցել, հաւատաշատ լինելով, որ այդպիսի ընկերակցութիւններին մեծ դեր է վերապահված մեր երկրի տնտեսական զարգացման գործում: Ամբողջ Եւրոպայի ներկայումս շըր-

ջապատված է ընկերակցութիւնների խիստ ցանցով և նրանց միջոցով մեծապէս ներպատու է տնտեսական բարեօրոշմներ մտցնելու իր կեանքի մէջ:

Այն նոր ընկերակցութիւնը, որի նախագիծը մշակված է Իգդիրում, տարբերվում է Աշտարակի և Վաղարշապատի ընկերակցութիւններից: Նրա նպատակը արդիւնագործութեան և վաճառահանութեան բարեօրոշմն է: Եթէ տեղական գիւղացին և արհեստաւորը չունեն գործիքներ իրանց արհեստի համար, ընկերակցութիւնը պէտք է տայ այդ առարկաները, ձեռք բերելով կատարելագործված մեքենաներ և գործիքներ: Նա պէտք է հայթայթէ լաւ սերմացուներ և ծառատունկեր, շերտի հանդէպ, ազնիւ տեսակի անասուններ: Նա պէտք է նպաստէ զարգացնելու մեղրարուծութիւն, կաթնատնտեսութիւն և գիւղատնտեսութեան ուրիշ ճիւղեր կատարելագործված եղանակներով:

Անկասկած, նոր գործի առաջին քայլերը դժուար կը լինեն և տեղի կունենան թերութիւններ ու սխալներ: Բայց այդ պատահարներից չը պէտք է վշտովել, այլ կրկնապատկել եռանդը և աշխատանքը: Լաւ հասկանալով, որ միայն տոկոս գործունէութեամբ կարելի է պատուաստել նոր ձեռնարկութիւնը և սկիզբ դնել մեր գաւառական կեանքում ընկերակցութիւնների տարածման, որոնց գործնական նշանակութիւնը շատ կարեւոր է:

Կովկասեան Գիւղատնտեսական ընկերութիւնը իր կողմից կարող է զօրաւոր աջակցութիւն ցոյց տալ Թիֆլիսի մէջ մշակված և թէ առհասարակ այդպիսի ընկերակցութիւնների գործնական իրագործութեան:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՏՊԱՌՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ուզում եմ մի քանի խօսք ասել երիտա-

Պարիզում տեղի ունեցած համալսարանային կոնգրէսի որոշումները, միւս կողմից «Pro-Arm.» հրատարակութիւնը այնպիսի ակամաւոր մարդկանց ձեռքով, որպիսիք են Փօթեմ, Պրեսանտ, Անատոլ Տրանս և այլն—ունեցան ուժեղ ազդեցութիւն: Գերմանացի ռամկավարականները իրանց գործնական ծրագրի մէջ դրին նաև հայկական հարցը և նոյն իսկ այդ մասին հարցապնդում արին լայնատարած խմբագիր Գրաքննադատի բերանով:

Թէև դրական ոչ մի հետևանք չունեցաւ այդ ճառը, թէև նա զուրկ էր ցանկալի բովանդակութիւնից և փաստական լուսաբանութիւնից, բայց այնուամենայնիւ նա միջնորդական երեւոյթների շարքը պիտի դասվի, որովհետև նա բարոյական մի մեծ հարուած էր ստելիան Հայ միջին, որովհետև դա առաջին բողոքաձայնն էր, որ ազատ հնչում էր եռապաշտ Գերմանիայի պետական շրջանում:

Բայց միմիայն դրանով չը սահմանափակվեց ռամկավարականների համակարգը դէպի հայեր:

Դրանից յետոյ նրանց աջակցութեամբ Բերլինում անցեալ տարի տեղի ունեցաւ մի հրակայական կոնֆերանս, որտեղ աշխարհահռչակ տնտեսագէտ Է. Բերնշտայն հնչեցրեց իր ազդեցիկ ճառը *) «Die Leiden des Armenischen Volkes und die Pflichten Europas».—(Հայ ժողովրդի տառապանքները և Եւրոպայի պարտականութիւնները)—խորագրով:

Վերջապէս ռամկավարականներն էին, որ տասնեակներով արձագանք տուին Բերլինում կայացած «Հայաստանի համաժողովին» կոչին և

սարդ արտիստ պ. Գալֆայեանի մասին, որն այս օրերս բեմ դուրս եկաւ Եկատերինօգրում «Հաւիթա» դերում տեղական թատերաւերների հետ միասին և որին առիթ ունեցաւ առաջին անգամ տեսնելու:

Դրանու մանրակրկիտ քննադատութիւն չէ, այլ սոսկ հանդիսականի զգացումներ, թատերաւերների տպաւորութիւններ: Ես միանգամայն հեռու եմ մասնագէտ թատերական կրիտիկոսի դեր ստանձնելու յաւակնութիւնից:

Բայց առաջ մի երկու խօսք ընդհանրապէս պիտի ներկայացնեմ մասին: Աւելի քան ողորմելի էին այն պարագաները, որոնց մէջ տեղի ունեցաւ անմահ Շէքսպիրի «Համլէտ» ներկայացումը: Երեւակայիցք մի հին, փայտաշէն անշուք թատրոն, մի սարայ, ուր ցրտից զողջազարդ հասարակութիւնը վերարկուններով ու կրկնապիւններով էր նստած, բեմը կատարեալ հաւարուն, բեմական սարք ու կարգը խղճալի, թատերաւերների չափազանց թույլ, գրեթե ու հազուադէպ ծիծաղ չարժող—և այդ բոլորը հակա Շէքսպիրի հսկայական գործերից մէկի չուր... Ձեր կարելի ամօթից չը կարժւել և չը մեղադրել պ. Գալֆայեանին, որ նա համաձայն էր «Համլէտ» բեմ հանելու այդպիսի անխելոյն և ծաղրաշարժ պայմաններում: Պարտին Արմաւիրում նոյնպէս ներկայացրել է «Համլէտ»: Անչափ ցուպի է, եթէ Գալֆայեան ներկայանալ կարիքից զրգոված ապագայից է անմահ Շէքսպիրին քաջքում արդիւն տեղի, ուր ժողովրդի համար Շէքսպիրը նոյնն է, ինչ որ հոռոտ վարդը հարիւրաւորի համար...:

Սակայն անցնենք իրան Գալֆայեանին: Գալֆայեանի մասին թեր ու դեմ չառ բան է գրվել մեր մամուլում: Կարծիքներն աւելի անպատու են եղել, քան թէ նպատատու: Անհայտ էր նա դեռ Վարդ էր. նպատատու երբ եկաւ Կովկաս և սկսեց անմիջապէս հասարակութիւնը ծանօթացնել իր արտիստական շնորհի հետ: Եղան նոյն իսկ այնպիսի քննադատներ, որոնք իրանց ներբողներում ու դրուատներում ուղղակի յափշտակութեան հասան, բայց դա միայն Կովկասի ոտու մամուլի էջերում էր...:

Իրանց ձայնը բարձրացրին յօդուտ հայերի, ընդդէմ թիւրքական գաղաւթիւնների:

Եւ կարելի է յուսալ, որ այդ անվախ ձայնը զեռ շատ անգամ պիտի հնչէ սուլթանի բարեկամ Վիլհելմի ականջին:

Բայց ինչն է ստիպում գերմանացի ռամկավարականներին այդ քայլն անելու. դրանց վերաբերմունքի մէջ չը կայ, արեւօք, մի որ և է շահաւորական ձգտում, մի որ և է յետին նպատակ հայերի վերաբերմունք:

Ո՛չ, դրանց հակումը կարծես միակ չարժանիք մարդասիրութիւնն ու արդարաբարութիւնն է անկեղծ արտայայտութեան վրտ հիմնված:

Իսկ անկեղծութիւնը շատ մեծ գրաւական է այդպիսի խնդրում:

Մեզ մնում է մի քանի խօսք ասել գերմանացիների չորրորդ հոսանքի մասին, որ իր ծաւալով, իր գործունէութեամբ առաջին տեղն է բռնում: Դրա ամենաբնորոշ յատկանիշն այն է, որ իր ծրագրեր, իր գործունէութիւնը այս կամ այն ձևով կապել է կրօնական խնդրի հետ:

Այդ ուղղութեան հետևող գերմանացիներից շատերի կարծիքով հայկական եկեղեցին մի հնացած, մաշված կաղնեկեղծութիւն է, որ կարօտ է հիմնական վերանորոգութեան, իսկ այդ վերանորոգութիւնը կարող է կատարվել միայն բողոքականութեան միջոցով:

Կենդանի խօսքով, շօտափելի գործով տարածել գերմանացիների ազդեցութիւնը հայերի մէջ. քայլ առ քայլ, աստիճան. առ աստիճան զարմնել լուսաւորականների բողոքական և դրանով կանգնեցնել նրանց լոյսի և զարգացման ուղիղ ճանապարհի վրա—անաւ սա է այդ հոսանքի հիմնական նշանաբանը:

Ասել, որ Գալֆայեան մի խոշոր տաղանդ է, մի երկրորդ Ադաման—դա կը լինէր ծայրայեղութիւն, մի տեսակ զթթու ազգասիրութիւն: Բայց որ նա օժտված է տաղանդով, արտիստական շնորհով, իմ կարծիքով, դա ակնհայտ է և աներկայելի: Գալֆայեան դեռ շատ ջանապարհ տաղանդի զարգացման, երկար տարածութիւն արտիստական կատարելագործութեան ինչպէս կանցնէ նա այդ տարածութիւնը, ինչ ոյժ ու ծաւալ կը ստանայ նրա ընտանու ձիրքն ապագայում—անսխալ մարգարէանալ դժուար է: Մի բան միայն պարզ է: որ Գալֆայեանի տաղանդը դեռ սաղմային դրութեան մէջ է. այս տաղանդը նման է դեռ չը մաքրված, չը զտված մետաղի, չը յղկված, չը կոկված թանկագին քարի: Եւ դրա ապացոյցը ես տեսալ «Համլէտ» հոգեբանական բարդ, դժուարին դերում: Գալֆայեանի «Համլէտ»-ը, իրաւ և ունէր շատ թերութիւններ, շատ տեղերում նա նոյն իսկ բոլորովին դժգոյն էր: Հօր ուրուականի երևալը, օրերի վրա երգիչները, դերասաններին հրահանգներ տալը, Օֆելիայի հետ ունեցած դիալոգը—այդ բոլոր տեսարաններում Գալֆայեանի խաղը հասնում էր ուղղակի միջակութեան, աւելին կասեմ, միջակութիւնից էլ պակաս: Սակայն կային տեսարաններ, որտեղ նա միանգամայն անձանաչելի էր: Վիլհելմ թէ չը լինէր միանախօսութիւնը, բեմի վրա տեղի ունեցած ներկայացման տեսարանը, մօր հետ ունեցած խօսակցութիւնը նա պատկերացրեց այժմ ընկնող ուժով, խաղաց պղտու, ցոյց տուեց տաղանդաւորութեան փայլուն մօմէնտներ:

Երբ տեսնում ես մի նոր արտիստ հրապարակ եկած որ և է կրթութեան դերում, մասնաւոր Շէքսպիրի պիեսներում, իսկայն սկսում ես մտաքննել նոյն դերերում նախապէս տեսածը արտիստների և մտքում տկարայից ուղղւ են գալիս համեմատութիւններ: Տողերից զրոյդ տեսել է եւրօպական հռչակ ստացած շատ տաղանդներ՝ Սալվինի (հայր և որդի), Բօսսի, Բառնայ, Մոնէ-Սիւլլի, Պօսսարտ, Միտերլուցեր, վերջապէս ըստմիջոց անգամ տեսել է մեր պարծանք Ադամանին, բայց ներ-

Եթէ այդ ուղղութեան հետեւողների մէջ կայ կարծիքների մի որ և է տարբերութիւն—դա միայն գործունէութեան տակտիկային, ընտրած միջոցներին ու ձևին է վերաբերում և ոչ միջոցներին—հիմնական գաղափարին:

Ուշագրութեան արժանի է այն հանգամանքը, որ ամենից շատ գործ հայերիս համար կատարել է այդ կրօնական հոսանքը: Դրա ջանքերով են պահվում թիւրքաց Հայաստանում բազմաթիւ որբանոցներ ու մի երկու անկեղծանոցներ: դա էր, որ թէ կոտորածների ժամանակ և թէ կոտորածներից յետոյ դրամական օգնութիւն ու մարդիկ ուղարկեց արեւանաշխարհը, կոտորածների վայրերը:

Ծիլի է, գերմանական որբանոցներում կրօնական նեղ ոգին չէ թագաւորողը, այլ ազատութիւնը: Ծիլի է, այդտեղ մուսալման քի ծէսերը կատարելու համար: Սակայն հարցը դրանով չէ լուծվում, ներքին ձգտումը չէ ծածկվում:

Հեռանկատ գերմանացին շատ լաւ գիտէ, որ հայ որբերը մեծանալով գերմանական հսկողութեան ու լայն ազդեցութեան տակ, վայելելով գերմանական բարեգործութեան արդիւնքները, վերջի վերջոյ պիտի ինքնաբերաբար ընդունեն բողոքականութիւնը և նպաստեն գերմանացիների հեռաւոր ձգտումների իրագործմանը: Տղէտ հայ հոգեբանականութիւնը երբեք չէ կարող հակադիր ազդեցութիւն գործել, չէ կարող այդ երևոյթի առաջն առնել...:

Մեր նկարագրած հոսանքի կենտրոնական մարմինը կարող է համարվել «Orient-Mission»-ը, որի ամենաանհաղուտ անդամներն են դոկտոր Լէպպիուս «Armenien und Europa» գրքի հեղինակը և դոկտոր Բօրքալս, որ մի քանի ան-

*) «Die deutsche Soz.—demokr. und die türkische Wirren».

կայ դէպքում եւ ընտանիքում ոչ մի ան-
խուսապիւն պահանջ այդ տեսակ հասնումստու-
թիւններով եւ ծիծաղելի կը լինէր, եթէ զգայի
Համեմատութիւններ կարող են լինել փոքր ի
շատէ հաւասարաչափ ոյժերի, հաւասարաչափ
տաղանդներ մէջ։

Գալֆայեանն աշակերտ է դեռ և կարօտ տա-
կաւին աշակերտելու։ Նրա խաղի մէջ առ
այժմ նկատուում են սոսկ տաղանդի նշաններ,
զգայի կերպով բացակայում են բնական ա-
րուեստը, չկային, չափի զգացմունքը, փոքրա-
նութիւնը, որոնք ձեռք են բերվում միայն աշ-
խատութեամբ, լուրջ և յարատեւ աշխատու-
թեամբ։ Իդուր չէ ասած, որ աշխատութիւնը
կէս—տաղանդ է։ Բացի այդ բոլորից, պ. Գալ-
ֆայեան քանի որ փափագ ունի ծառայելու
բացառապէս իր մայրենի բնակիչ, նա ասանձին
ուշք ու խնամք պէտք է տանէ նաև մայրենի
լեզուի ներուժիւններին, կրթութեան և բարե-
նչիւնութեան վրա։ Նրա առողջանութիւնը,
նրա բնական լեզուն մաքուրութեան, ձկունու-
թեան ու պարզութեան կողմից զգալի կերպով
կարգում են։ Թող առնասարակ մեր հայ դե-
րասանները կենդանի օրինակ ունենան անմո-
ռաց Աղաթանի երաժշտական հայերէնը, որի
մէջ անքան ոյժ, թովանք ու փայլ կար։

Գեղեցիկ և գրաւիչ է Գալֆայեանի բնա-
կան արտաքինը, հարուստ է միմիկան, ան-
հմուտ է նա միայն չնչառութեան և ձայնի ե-
լեկներին իշխելու արուեստում և այդ պա-
կան աչքի է ընկնում ու նոյն իսկ թուլաց-
նում է խաղի տպաւորութիւնը մանաւանդ
պաթետիկ տեղերում։

Եզրափակում եմ իմ տպաւորութիւններս։
Պ. Գալֆայեանը, իմ կարծիքով, առ այժմ
հայկական բնակի համար դեռ յոյսերի և ակնը-
կալութիւնների չըջանումն է։ Նա կարող է
ապագայում պատուաւոր տեղ բռնել մայրենի
բնակի վրա, կարող է այդ բնակի աչքի ընկնող
և սիրելի ոյժերից մէկը լինել, եթէ միայն
ընթացիկում վերաբերվի իր բնատուր ըն-
դունակութիւններին և չը վարակվի յաւակու-
տութեան անտուգ... Աշխատութեամբ, միայն
մրջիւնային լուռ ու համեստ աշխատութեամբ
նա կարող է քաջ կերպով արդարացնել եւ յոյ-
սեր, եւ ակնկալութիւններս...

Այ. Մատուրեան
Եկատերինօպար.

ՆԱՄԱԿ ԵՐԵՒԱՆԻՑ

Փետրվարի 23-ին
Երէկ, փետրվարի 22-ին, Երևանի ընտիր
հասարակութեան ներկայութեամբ տեղի ու-
նեցաւ մի գրական-երաժշտական երեկոյթ, նը-
ւերված մեր անվան հրապարակախօս Գր. Արծ-
րունու մահվան տասնամեակին։ Երկուսն երգե-
ցիկ 40 հոգուց բաղկացած խումբը, երիտա-
սարդ Մանասեանի առաջնորդութեամբ և տ.
Վ. Աթանասեանի երաժշտական դաշնակցու-

գամ ճանապարհորդել է հայաբնակ գաւառնե-
րում, գրել է մի քանի աշխատութիւններ դը-
րանց մասին և առնասարակ հեղինակաւոր
անձնաւորութիւն է համարվում թիւրքական
արեւելքին և մասնաւորապէս հայերին վերաբե-
րեալ խնդիրներում։

Խնչ աչքով են նայում դրանք հայերի վրա,
ինչ են առում առհասարակ թիւրքերից և
մասնաւորապէս հայերի մասին Տեանները։

Անցեալ տարի Թիւրքիստան տեղի ունեցաւ ա-
ռաջին հայկական երեկոյթը, ուր հրաւիրված
էին խօսելու ի միջի այլոց և զօկտօր Լեւոնու
ու Րօբբախ։

Լեւոնուս իր ճառով թեթևակի կերպով յի-
շեցրեց թիւրքերի հիւանդոտ դրութեան և
գերմանական ընդարձակ ձեռնարկութիւնների
մասին և ապա կանգ առնելով հայերի ազգա-
յին յատկութիւնների, կատարելով կուլտուրա-
կան դերի վրա, առաջ ի միջի այլոց.

«Հայերն աշխատասէր, ճարպիկ և ընդունակ
ազգ են։ Նրանք շատ մեծ դեր կարող են կա-
տարել արեւելքում քաղաքակրթութիւն տարա-
ծելու խնդրում, շատ մեծ օգնութիւն կարող
են ցոյց տալ գերմանական ձեռնարկութիւննե-
րի մէջ։ Սակայն անհրաժեշտ է օր առօր կարի
տալ նրանց ներքին զարգացմանը. հարկաւոր
է թարմացնել նրանց կրօնական դաստիարակ-
ութիւնը և բողոքականութեան փրկարար ոյ-
ժը կարող են կատարել այդ վերանորոգող ու
թարմացնող դերը...»

Դրանից կարելի է այն եզրակացութիւնը
զտար բերել, թէ գերմանացիները մի բարե-
րար գործ կատարած կը լինեն, եթէ օր առօր
բոլոր հայերին բողոքական դարձնեն։

Թեմամբ, մեծ աջողութեամբ երգեց աւելի քան
14 երգեր, որոնց մէջ մանաւանդ գեղեցիկ էին
«Լօ-լօ-նա» և Կարա-Մուրզայի «Որ վառեցիք»
Պ. Ա. Աթանասեան խօսեց «Արծրունի» որպէս
հրապարակախօս և հասարակական գործիչ
նրբի մասին, ապա կարգադրեցին Մատու-
րեանի մի քանի ոտանաւորներ։ Երեկոյթը
վերջացաւ պարերով, որոնք տեսցին մինչև գի-
շերվայ ժամի 2-ը։ Հասարակութիւնը ցրվեց
զոհ և ուրախ տրամադրութեան տակ։

Որքան տեղեկացանք, «Մշակութեան» Երևանից
տպված լուրը փետրվարի 8-ին կազմած երե-
կոյթի մասին չինքն է եղել։ Լրատուն կամ
աչքի առաջ է ունեցել այս երեկոյթը, որ
պէտք է կայանար փետրվարի սկզբներին կամ
չարամտութեամբ ցանկացել է ծագել...

Ա. Աթանասեան

ՆԱՄԱԿ ԽՐԱՄԱՐՈՒԹԵԱՆ

Երևան, փետրվարի 15-ին
«Մշակ» № 33-ը ձեռք առնելով, զարմաց-
մամբ կարդացի Երևանից հաղորդած այն լուրը,
որ իբր փետրվարի 9-ին տեղի ունեցաւ մի
գրական երեկոյթ, Գրիգոր Արծրունու մահվան
տասնամեակի առթիւ, որտեղ եւ և Լ. Մար-
կոսեանը ձայնի խօսեցինք։ Զարմացալ, որով-
հետեւ այդպիսի երեկոյթ տեղի չէ ունեցել,
բայց չը զարմացալ, երբ վարկենապէս աչքին
պատկերացաւ այն հոտած, ապականված ձա-
հիւր, որտեղ վերում մի շարք ստորաքաղա-
քարածններ, զգլիւր ձիւններ, որոնք ընդու-
նակ են միմիայն զաղիւր արարքներ գործե-
լու։ Ով չէ յիշող մի տարի ու կէս առաջ Դա-
րաշիւազից հաղորդած նման չինքն լուրը
Գրիգոր Զանյանի մասին Այսպիսի ստոր խա-
ղեր, այն էլ պատկանելի մարդկանց յիշատա-
կին, ընդունակ է Երևանի հոտած, ապական-
ված ձահիւր։

Խնչ են ուզում առել այդ ստախոսները—
Երեկ այն, որ մենք մեծ հրապարակախօսի հա-
մարտորդներն զուր գանք և ասենք, որ Երևա-
նում Արծրունու յիշատակին որ և է հոգեհան-
գիտ կամ երեկոյթ չեղաւ։ Այո, ոչ հոգեհան-
գիտ և ոչ էլ երեկոյթ տեղի չունեցաւ։ Երևա-
նում Արծրունու տասնամեակի յիշատակին
Չեղաւ, որովհետեւ երեկոյթներ կազմելու հաս-
րաւորութիւն չը կալ, իսկ դիմել Ստեփան
արքեպիսկոպոսին, որի մի քանի ամիս առաջ
մի խումբ երիտասարդների ցանկութեամբ, այն
էլ Ելիպիսի միջոցով և սինոդի անդամ Բաղ-
րես Թաւադայեանի համար հոգեհանգիտ կա-
տարող քահանային մի անազին խնդրի տակ
ձգեց, դիմել նրան, որ թող տալ մի հոգեհան-
գիտ կատարել, ոչ ոք համակարծիք չէր։ Թա-
ւաբերութիւնը առաջնորդարանի հետ միտուց
դադարած էր համարում այն չըլանք, որի
սրտին մօտ էր Արծրունու յիշատակը։

Բայց որ մեծ հրապարակախօսի յիշատակը
շատ թարմ է և մեծ Երևանի հասարակութեան
մէջ, որ նա Արծրունին ունի Երևանում իր հա-
մարտը, իր սկզբնականները և մարդասէր գա-
ղափարները գաւառից երիտասարդական չըլան,
ապացոյց դրա այն պարտութիւնը, որ վերջին
տարիներում կրեց աղայականութիւնը, այն
լախիւսիւնը, որ տարաւ հնամուս օրիգարիսիան։

Կրօնական այդ խնդրում Լեւոնուսից ազա-
ամիտ է Րօբբախ։ Նա աւելի մօտ լինելով
հայկական իրականութեանը, աւելի լաւ ճա-
նաչելով հայերին, զգուշացնում է գերմանա-
ցիներին, որ այդպէս ազատ-համարձակ չը
մօտենան հայկական եկեղեցուն և աւելի չնդմ
ձեռով, աւելի նպատակայարմար ճանապարհով
կատարեն իրանց միսսիան։

Այդ մասին նա գրեաւ 1898 թ. «Christliche
Welt» կրօնական թերթում տպագրեց մի յօդ-
ւած՝ «Was müssen wir bei der Arbeit für
die Armenier berücksichtigen»—(«Ինչ պէտք
է ուշադրութեան առնելը հայերի համար աշ-
խատելիս»)։—վերնագրով։

Այդ յօդուածը յետոյ լոյս տեսաւ առանձին
գրքովի։ Դրա մէջ Րօբբախ չնշում է այն
կէտը, թէ «հայկական եկեղեցին թէ և գտն-
վում է ողորմելի դրութեան մէջ... թէ և կա-
րօտ է հիմնական բարեփոխութեան, բայց հա-
մազանց մեծ զգուշութեամբ պէտք է կատա-
րել այդ բարեփոխութիւնը, որովհետեւ նա ազ-
գային եկեղեցի է, որովհետեւ ձուլված է հայի
անցեալի ու ներկայի հետ...» (եր. 2—4)։

Նրա կարծիքով աւելի ուղիղ ճանապարհի
վրա են կանգնած ամերիկական միսսիոներնե-
րը, քանի որ նրանք չեն դիպչում հայոց եկե-
ղեցու ամբողջութեանը, այլ աշխատում են
կարելոյն չափ շատ անհատների փրկել և, եթէ
կարելի է, ամբողջ ազգը բողոքական դարձ-
նել... (եր. 5)։

Դրանից յետոյ Րօբբախ յիշում է, թէ որքան
տոգէտ ու խալ է հայ հոգեւորականութիւնը,
թէ ինչպիսի ձգտումներ ու համոզմունքներ
ունեն հայերի պաշտամունդականներն և «ազա-
տամիտներ—մշակականներ» կոչվող կուսակ-

և այն խայտառակութիւնը, որով դրոյմից հա-
կաժողովրդական ստոր ձիւն ու ջանքը։

Յ. Տէր-Մարտիրոսեան

Խմբագրութեան կողմից Դժբախտա-
բար, մեզ միշտ չէ աջակցում, չը նայած մեր
գործ դրած զգուշութիւններին, հետեւ մնալ
այնպիսի մարդկանցից, որոնք մի հաճող են
զգուշութեամբ խմբագրութիւնները մշտնջենք
մէջ։ Մենք զգուշութիւն գործադրում ենք մանա-
ւանդ Երևանի վերաբերմամբ, ուր թեմական
զգործում գոյութիւն ունեն այնպիսի ան-
հասներ, որոնք ոչ թէ մի զգործում, այլ փոքր
իշտէ օրինաւոր հասարակութեան մէջ անդամ
տեղ չը պիտի ունենան։ Մեր խմբագրութիւնը
այս մասին փաստեր չառ ունի։ Պ. Տէր-Մար-
տիրոսեանի յիշած լուրը մեզ հաղորդել է ոմն
Հ. Սաֆարեանն ըստ նամակով Հաւանական է,
որ ստոր ֆալսեֆիկացիաների հերոսները կեղ-
ծած լինեն և այս անուամբ Մենք յոյս ունենք,
որ կը կարողանանք մի օր յայտնել, թէ ով է
մեզ այդ լուրը հաղորդել։

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Կառավարական չըմաններում հարց է բարձ-
րացրած թող տալու արտասահմանեան լուռ-
նային ինստիտուտներում աւարտած երիտա-
սարդներին քննութիւն բռնել Պետերբուրգի
լեւոնային ինստիտուտում լեւոնային ինժեների
կոչումն ստանալու համար։

«КАВКАЗЪ» լրագրում տպագրված է Թիֆլի-
սի նահանգապետի հետեւալ որոշումը. «1893
թ. փետրվարի 25-ին եւ, Թիֆլիսի նահանգա-
պետի պաշտօնակատար, քննելով այս փետր-
վարի 23-ին Թիֆլիսի Միլից փողոցում տեղի
ունեցած անկարգութիւնների գործը համա-
ձայն Թիֆլիս քաղաքի համար այն պարտադիր
կանոնների, որոնք հրատարակված են Կովկա-
սեան քաղաքադիրական մասի պարոն կառա-
վարչապետի կարգադրութեամբ 1902 թ. ապրիլի
յուշվարի 18-ին» պետական կարգը և հասա-
րակական խաղաղութիւնը պահպանելու նպա-
տակով սահմանված կանոնները 15-րդ յօդուա-
ծի հիման վրա—որոշեցի՝ հասարակական կար-
գին հակառակ գործողութիւններ կատարելու
նպատակով փողոցում ժողով կազմելու և ուս-
տիկանութեան օրինական պահանջները չը կա-
տարելու համար բանտարկութեան ենթարկել.
ա) երես թաւադայեանի համար հոգեհանգիտ կա-
տարող քահանային մի անազին խնդրի տակ
ձգեց, դիմել նրան, որ թող տալ մի հոգեհան-
գիտ կատարել, ոչ ոք համակարծիք չէր։ Թա-
ւաբերութիւնը առաջնորդարանի հետ միտուց
դադարած էր համարում այն չըլանք, որի
սրտին մօտ էր Արծրունու յիշատակը։

Երեկ այն, որ մենք մեծ հրապարակախօսի հա-
մարտորդներն զուր գանք և ասենք, որ Երևա-
նում Արծրունու յիշատակին որ և է հոգեհան-
գիտ կամ երեկոյթ չեղաւ։ Այո, ոչ հոգեհան-
գիտ և ոչ էլ երեկոյթ տեղի չունեցաւ։ Երևա-
նում Արծրունու տասնամեակի յիշատակին
Չեղաւ, որովհետեւ երեկոյթներ կազմելու հաս-
րաւորութիւն չը կալ, իսկ դիմել Ստեփան
արքեպիսկոպոսին, որի մի քանի ամիս առաջ
մի խումբ երիտասարդների ցանկութեամբ, այն
էլ Ելիպիսի միջոցով և սինոդի անդամ Բաղ-
րես Թաւադայեանի համար հոգեհանգիտ կա-
տարող քահանային մի անազին խնդրի տակ
ձգեց, դիմել նրան, որ թող տալ մի հոգեհան-
գիտ կատարել, ոչ ոք համակարծիք չէր։ Թա-
ւաբերութիւնը առաջնորդարանի հետ միտուց
դադարած էր համարում այն չըլանք, որի
սրտին մօտ էր Արծրունու յիշատակը։

Երեկ այն, որ մենք մեծ հրապարակախօսի հա-
մարտորդներն զուր գանք և ասենք, որ Երևա-
նում Արծրունու յիշատակին որ և է հոգեհան-
գիտ կամ երեկոյթ չեղաւ։ Այո, ոչ հոգեհան-
գիտ և ոչ էլ երեկոյթ տեղի չունեցաւ։ Երևա-
նում Արծրունու տասնամեակի յիշատակին
Չեղաւ, որովհետեւ երեկոյթներ կազմելու հաս-
րաւորութիւն չը կալ, իսկ դիմել Ստեփան
արքեպիսկոպոսին, որի մի քանի ամիս առաջ
մի խումբ երիտասարդների ցանկութեամբ, այն
էլ Ելիպիսի միջոցով և սինոդի անդամ Բաղ-
րես Թաւադայեանի համար հոգեհանգիտ կա-
տարող քահանային մի անազին խնդրի տակ
ձգեց, դիմել նրան, որ թող տալ մի հոգեհան-
գիտ կատարել, ոչ ոք համակարծիք չէր։ Թա-
ւաբերութիւնը առաջնորդարանի հետ միտուց
դադարած էր համարում այն չըլանք, որի
սրտին մօտ էր Արծրունու յիշատակը։

Այդպէս ուրեմն, գերմանացիների կրօնական
հոտանքի տեսչանքն է օգնել հայերին, բողոքա-
կանութեան ազդեցութիւնը տարածելով նրանց
վրա, ոչինչ չանել թիւրք կառավարութեանը
հակառակ ու վնասակար, որպէս զի նա կաս-
կածանքով,—թխամանքով չը վերաբերվի դէպի
գերմանացիները։

Այդպէս, ուրեմն, գերմանացիների կրօնական
հոտանքի տեսչանքն է օգնել հայերին, բողոքա-
կանութեան ազդեցութիւնը տարածելով նրանց
վրա, ոչինչ չանել թիւրք կառավարութեանը
հակառակ ու վնասակար, որպէս զի նա կաս-
կածանքով,—թխամանքով չը վերաբերվի դէպի
գերմանացիները։

Այդպէս, ուրեմն, գերմանացիների կրօնական
հոտանքի տեսչանքն է օգնել հայերին, բողոքա-
կանութեան ազդեցութիւնը տարածելով նրանց
վրա, ոչինչ չանել թիւրք կառավարութեանը
հակառակ ու վնասակար, որպէս զի նա կաս-
կածանքով,—թխամանքով չը վերաբերվի դէպի
գերմանացիները։

Այդպէս, ուրեմն, գերմանացիների կրօնական
հոտանքի տեսչանքն է օգնել հայերին, բողոքա-
կանութեան ազդեցութիւնը տարածելով նրանց
վրա, ոչինչ չանել թիւրք կառավարութեանը
հակառակ ու վնասակար, որպէս զի նա կաս-
կածանքով,—թխամանքով չը վերաբերվի դէպի
գերմանացիները։

գէթի գաւառի Զէմօնիսի գիւղի բնակիչ
Բաղդէն Թէվազէին, 10) Թիֆլիս քաղա-
քի բնակիչ Գեորգ Օսրպովին, 11) Դուշէթի
գաւառի Զախուրտ-Կարի գիւղի բնակիչ Էֆիմ
Չուկուրին, 12) Թիֆլիսի գաւառի Նիսօմիւն,
13) Թիֆլիսի գաւառի Խաչմի գիւղի բնակիչ Գեոր-
գի Թէվազայիւիւն, 14) Գուլիստի գաւառի
Սալիւսի գիւղի բնակիչ Լէօնտի Գորիձէին և
15) Թիֆլիս քաղաքի բնակիչ Կոստանտին
Շաւրշովին։ Երեք շաբթով, 16) Գուլիստի
գաւառի Էջմի գիւղի բնակիչ Մինա Կալա-
ձէին, 17) Թիֆլիսի քաղաքի բնակիչ Պետր
Ջինվալաձէին, 18) Թիֆլիս քաղաքի բնակիչ
Վասիլի Աթաբէգովին, 19) Թիֆլիսի գաւառի
Չալդի գիւղի բնակիչ Նեստօր Զաւալիւիւն,
20) Բաղայի գաւառի Ամբրուսի գիւղի
բնակիչ Վասիլի Խուրեմիւն Մի ամսով, 21)
Գուլիստի նահանգի ազնուականուհի Օլգա
Գաբունիային. Մի շաբթով, 22) Գուլիստի
նահանգի ազնուականուհի Նինա Ախվիլէիա-
նիին, 23) Գորու գաւառի Գոմի գիւղի բնա-
կիչի Մարիա Գոգիտալիւիւն։ Այդ որոշման
գործադրութեան սկիզբը համարել փետրվար
ամսի 23-ի ցերեկվայ 12 ժամից։

Մեզ հաղորդում են, որ Թիֆլիսի նահան-
գում ներկայումս վերջացել է անասունների
ժանտախտի և մնացել են միայն չորս կէտ,
որտեղ կայ այդ հիւանդութիւնը, այն է Բօր-
չալուր գաւառի երկու կէտերում Այստեղ ու-
ղարկված է հակաժանտախտային չիլուկ անա-
սուններին պատուաստելու և նախապահպանե-
լու վտանգից։

Մեզ հաղորդում են, որ Թիֆլիսում գոյու-
թիւն ունեցող պետական ձիաբուծական գե-
պօն, որ մինչև այժմ գտնվում էր Հաւաքարի
քաղաքամասում, շուտով կը տեղափոխվի Դի-
դուբէ ձիաբուծի չըլանք մէջ։

Կովկասեան լեւոնային վարչութեան պաշտօ-
նական տեղեկութիւններին նայելով 1902
թ. ապրիլի 25-ին Կովկասում ստացված է
ընդամենը՝ 705,912,959 պուդ, քարա-
ծուկ—2,974,308 պուդ, պղնձահանք—6,641,292
պուդ, արծ—3,083,082 պուդ, մարգանց—
24,943,315 պուդ, ծծումբ—160,000 պուդ և
ձուլված է պղինձ—213,274 պուդ։

ՔԱՆԱԲԵՆԻՑԻՑ մեզ գրում են. «Մեր գիւղ-
ունի երկու քահանայ, որոնցից մէկին Երևանի
կոնստանտինոպոլի կարգադրութեամբ իբր թէ
ժամանակաւորապէս տեղափոխել են Երևանի
եկեղեցիներին մէջ։ Սրա ծուխերը յանձնել
են միւս քահանային հովելու, որպէս զի ե-
կամուտի մի մասը յանձնէ ընկերոջը Բայց
երբեմն-երբեմն մէկ էլ տեսնու լոյս է ընկնում
գիւղում Երևան տեղափոխված քահանան կա-
տարելու համար իր հօտի պահանջները, այն

խոյր գումարներ դնել մի այնպիսի երկրի
ծոցում, որը իր թող կազմուածքով խաղաղը
է օտարների ձեռքում—դա աւելի քան անը-
տուութիւն է։ Ուրեմն Գերմանիայի չիլերի տե-
սակէտից Թիւրքիան ուժեղ պիտի լինի. թող
Թիւրքիայի համար ոչ մի պիտի ունեց, իսկ ուժեղ
Թիւրքիայի համար—որքան որ ուզենայ...

Այդպէս, ուրեմն, գերմանացիների կրօնական
հոտանքի տեսչանքն է օգնել հայերին, բողոքա-
կանութեան ազդեցութիւնը տարածելով նրանց
վրա, ոչինչ չանել թիւրք կառավարութեանը
հակառակ ու վնասակար, որպէս զի նա կաս-
կածանքով,—թխամանքով չը վերաբերվի դէպի
գերմանացիները։

